

ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr>
Cilt: 3 Sayı: 6 Aralık 2012

NÂBÎ DÎVÂN'INDA İBADET KAVRAMI
CONCEPT OF WORSHIP IN NÂBÎ DÎVÂNİ

Latif YARDIM*

Öz

İbadet, kulun Allah'a karşı olan sorumluluğunu yerine getirmesi ve onun rızasına uygun davranışlar göstermesidir. Klasik Türk Edebiyatı'nda birçok şair tarafından işlenen ibadet kavramları, Nâbî Dîvân'ında da önemli bir yer tutmaktadır.

17. yüzyıl Dîvân Edebiyatı'nın önemli şairlerinden olan Nâbî, Dîvân'ında ibadetin hem birey üzerindeki hem de toplum hayatı üzerindeki faydalarına değinmiştir. Şaire göre ibadet, kula ne kadar fayda sağlarsa sağlasın, ahiret hayatında kulun mutluluğa erişebilmesi için tek vesile değildir. Kulun ahirette mutluluğa erişebilmesi için Allah'ın rızasını kazanması gerekmektedir. Ancak ibadet olmadan da Allah'ın rızasını kazanmak mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: İbadet, Nâbî Dîvânı, Nâbî.

Abstract

Worship is a man's carrying out responsibilities toward the Allah and showing appropriate behaviours that suitable for Allah's acceptance. In Classical Turkish Literature, worship concepts worked by many poets reserves an important place in Nabi Divan, too.

Nabi, the one of important poets of 17th Century Classical Ottoman Poetry (Dîvân Edebiyatı) mentions benefits of worship on both person and society life. According to poet, however worship provide benefit for the man, it is not the only means for man's reaching happiness in the hereafter. For man's achieving the happiness in the hereafter, the man have to gain the Allah's acceptance. But it not possible to gain the Allah's acceptance without worship, too.

Keywords: Worship, Nâbî Dîvânı, Nâbî.

* Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyat ABD Yüksek Lisan Öğrencisi

Giriş

Arapçada "kul, köle, mahlûk, insan, hizmetçi"¹ manalarına gelen "abd" kökünden türeyen ibadet, insanın Allah'a karşı kulluk vazifesini samimi bir şekilde yerine getirmesi olarak nitelendirilir. Dini bir terim olarak insanın Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlar için kullanıldığı gibi genel olarak aynı mahiyetteki düşünüş, duyuş ve sözleri de ifade eder; ancak kelimenin dinî içerikli belli ve düzenli davranışlar için kullanımı daha yaygındır. İslâmî literatürde genellikle bu tür davranış biçimleri için ibadet, insanın hayatını daima Allah'a karşı saygı ve itaat bilinci içinde sürdürmesi şeklinde kulluk duyarlılığı için de ubûdiyyet ve ubûdet terimlerine yer verilmiştir. Bu tanıma göre ubûdiyyet "kulun Allah'ın yaptıklarından memnun olması", ibadet ise "O'nun razı olacağı işleri yapması"dır.²

Klasik şiir kültürümüz büyük oranda dini kültürle beslenmektedir. Her şairin divanında az veya çok dini kültürün izlerini görmek mümkündür. 17. yüzyıl Dîvân şiirinin hikemi tarzındaki önemli temsilcilerinden olan Nâbî şiirlerinde ibadete ve hikmete dair birçok konuya değinmiştir. Nâbî'yi eserlerinde hikemi tarza sevk eden sebep devletin ve toplumun yıprandığına yakından tanık olmasıdır. 17. yüzyıl Osmanlı toplumunun hali "iç ve dış karışıklıkların alabildiğine çoğaldığı, baş ve ayakların belli olmadığı, kötülüğün, rüşvetin, olağan sayılıp hatta teşvik gördüğü böyle bir devir"³ olarak nitelendirilir. Bu yıpranmayı gören Nâbî'nin ahvalini de Hüseyin Yorulmaz şöyle açıklamaktadır: Nâbî de bazı seleflerinden 60-70 yıl sonra devletin çöküşüne doğru olan bu yönünü tersine çevirmek için onlar gibi nesir yoluyla değil, sanatkâr gücünün kendisine bahşetmiş olduğu nazım yolunu seçerek görüşlerini belirtir.⁴ Verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere, devrindeki devlet teşkilatının ve toplum hayatının çöküşüne doğru gittiğini gören Nâbî, şiir yoluyla Osmanlı'nın gerek idari gerek toplumsal irtifa kaybına dikkat çekerek bu kötü gidişatın önüne geçmek için şiiri önemli bir araç olarak görmüştür. Onu hikemi bir şair yapan da budur.

Şair toplumsal yapının tekrar eski düzenine kavuşması için kulluk hassasiyetinin yaşanması kanısındadır. Bu sebeple şiirlerinde iç dünyasının

¹ Abdullah Yeğin (1992). *İslami-İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lûgat*, İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları.

² Komisyon (1999). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, s.223.

³ Mine Mengi (1991). *Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.2.

⁴ Hüseyin Yorulmaz (1998). *Urfalı Nâbî*, İstanbul: Şule Yayınları, s.48.

tezahürü olarak ibadetle ilgili kavramlara sık sık yer vermiştir. Biz de çalışmamızda şair Nâbî'nin *Dîvân'ında*⁵ yer alan ibadet kavramını ele aldık. Hayatın her safhasını düzenleyen ibadet kavramı elbette çok geniştir. Makale sınırlarını aşmamak için ibadetle ilgili öne çıkan belli başlı kavramları incelemek istedik. Tespit ettiğimiz temel kavramları şu şekilde sıralayabiliriz: Namaz, Duâ, Hac, Tevbe, Tevekkül, Zikir, Güzel Ahlâk ve İhlâs.

İBADET KAVRAMLARI

1-Namaz

İslami kültüre göre kulun Allah'a en yakın olduğu an, secde anıdır. Secde, namaz ibadetinin farzlarından biridir. İnsanın yüce yaratıcı karşısında belini bükmesi, başını eğip alnını yere koyması ona Allah'ın yüceliğini hatırlatarak daha iyi bir kul olmasını sağlamaktadır. Secde anında insan metafizik boyutta Allah ile baş başa kalma fırsatı bulur. Kulun Rabbi ile baş başa kalması durumu tasavvufta "hâlvet" kavramıyla nitelendirilir. Bu durum İslâmî kültürde "Namaz mü'minin miracıdır." şeklinde anlatılarak Hz. Peygamber'in miraç hâdisesiyle namaz arasında bağlantı kurulmaktadır. Nitekim İslâm inancına göre Hz. Peygamber miraca çıktığında namaz Allah tarafından insanlara farz kılınmıştır.

Kul namaz ibadetini yerine getirirken maddî boyuttan kurtularak manevî boyutta Rabbi ile buluşma imkânını yakalar. Namazı dosdoğru kılan kul, içinde bulunduğu manevi duygu yoğunluğu sayesinde semânın katlarını aşarak bir secde anı kadar kısa bir sürede Allah'ın katına yükselir. Tabii bu durum gözle görülecek bir hal değildir. Başta da belirttiğimiz gibi Hak katına yükseliş mânevi boyuttadır. Nâbî namazın faziletini bir beyitinde şu şekilde açıklamıştır:

Eflâki güzar eyler iken pertev-i secde
Bilmem nice eyler aña seccâde taḥammül (G.479,5)

Günde beş vakit namaz kılmak, Allah tarafından kullarına farz kılınmıştır. Kul, namaz vasıtasıyla, sonsuz kerem sahibi Rabbine karşı hem en önemli vazifelerinden birini yerine getirir hem de O'nun rızasını kazanmaya aday olur. Namaz kılmak kulun Allah'a karşı olan şükür vazifesinin de karşılığıdır. İslâm inancına göre insan Allah'a şükretmekle de sorumludur. Nâbî'nin aşağıdaki beyiti bu duruma örnektir:

⁵ Ali Fuat Bilkan (1997). *Nâbî Dîvânı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2947.

Çok ni' metinüñ hakkı var üstünde hicâb it
Âdâb ile eğ baş pâyûnu rûyına türâbûn (G.417,2)

İnsanın "bezm-i elest"te Allah'ın âlemlerin tek Rabbi olduğunu kabul etmesinden dolayı kulluk vazifesini yerine getirmesi gerekmektedir. Bu vazifelerinin başında da namaz kılmak gelir. Bu durumun farkında olan Nâbî, Dîvân'ında namaz üzerinde oldukça fazla durmuş, namazın faziletlerinden bahsetmiş ve namazın riyâdan arınılarak dosdoğru kılınması gerektiğini vurgulamıştır. Örnek olarak aşağıdaki beyitler gösterilebilir.

Hasîr-i 'am rûchân üzredür seccâde-i hâşa
Tururken şahn-ı meşid gûşe-i mihrâbı neylersin (G.556,2)

Bilmeyen okuduğı fâtilhanuñ ma' nâsın
Tokunur hâtır-ı sengînine mihrâblaruñ (G.403,6)

Güşâde bâb-ı Hakk'a dîdesi mihrâbı âmâde
Döşenmişdür reh-i tâ'at-ı Rabbânide seccâde (G.801,1)

Kudsiyânüñ görelî bü'l beşere secdelelerin
Bâr-ı hayret feleğüñ kâmetini eyledi ham (G.496,10)

2-Dua

Dua kulun Allah ile konuşması, Allah'ın lütfuna ve keremine sığınmasıdır. Her mü'min yaratılışının gereği olarak Allah'a muhtaçtır. Bunun nedeni insanın hem maddi hem manevi birçok ihtiyacının olmasıdır. İnsan maddi ihtiyaçlarının çoğunu kendi cüzi iradesiyle karşılasa bile manevi ihtiyaçlarını karşılamak için Allah'ın külli iradesinin yardımına ihtiyaç duyar.

İslam dini her fırsatta Allah'a dua etmeyi mü'minlere tavsiye etmiştir. Namaz nasıl insanın Allah'a yaklaşmasıysa dua da insanın Allah ile konuşmasıdır. Bu yorumu şu âyet⁶ sayesinde yapmaktayız. "Rabbimiz şöyle dedi: Bana dua edin, duanıza cevap vereyim."⁷

⁶ Ayet meallerinde Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim mealleri kullanılmıştır:
<http://kuran.diyanet.gov.tr/>

⁷ Mü'min Suresi, 60.

“(Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin.”⁸

Nâbî Dîvân’ında bu âyet-i kerimenin etkileri çok fazla görülmektedir ki bu nedenle Dîvân’da dua mahiyetinde birçok beyit ve rubâî görülmektedir. Bunların önemli bir kısmı ahiret için edilen dualardır. Bunun nedeni de şairin dünya hayatının geçici olduğunun farkında olmasıdır. Aşağıdaki örneklerde Nâbî’nin Allah’tan ahiret günü için dua ederek O’ndan yardım dilemesini anlatan ifadeler yer almaktadır.

Dîvân-ı şefâ’atde eyâ hazret-i ulyâ
Kıl Nâbî kuluñ bir dem-i cân-bağış ile ihyâ (Mt.1)

Yâ Rab baña fevc-i keremüñ râm eyle
Âgâzumı ğıpta-senc-i encâm eyle
Noğsânlarımı cerîde-i ‘âlemde
Aqlâm-ı ‘inâyetüñle itmâm eyle (R.174)

Edilen duanın Hakk katında kabul olmasına yardımcı olan bazı durumlar vardır. Nâbî’ye göre bu durumlardan biri de duanın seher vakti edilmesidir. Şaire göre seher vaktinde edilen dua, Allah’ın izniyle bütün düğümleri çözer. Bunun sebebi de seher vaktinin İslâm dünyasında önemli bir yeri olmasıdır. Bahsettiğimiz öneme, diğer ezanlardan farklı olarak okunan sabah ezanında bulunan “Esselatü hayrun minen nevm.”⁹ cümlesi de örnek olarak gösterilebilir.

Hîç bir ‘ukde mi vardur ki açılmaz ey dil
Var iken elde niyâz-ı seher inşâ’a’llâh (G.660,2)

Nâbî’nin Allah’tan istekleri sadece ahiret günü için değildir. Nâbî eserinde toplum için de dua etmektedir. Bunun nedeni şairin yaşadığı yüzyılın Osmanlı toplumu için çalkantılı ve karışıklıklarla dolu bir zaman dilimi olmasıdır. Buna ilaveten, Nâbî’nin toplumda refah ve güven ortamının özlemine çekmesidir. Aşağıdaki rubâide Nâbî kötü niyetli insanların fırsat sahibi olmaması için Cenâb-ı Hakka dua etmektedir.

Bed- h~âhlara İlahî rif at virme
Bed-aşl eline rişte-i fırsat virme
Bit’tab‘ ma‘ âarif ehline düşman olur
Erzâl-i fûrû-mâyeye devlet virme (R.181)

⁸ Furkan Suresi, 77.

⁹ Namaz uykudan hayırlıdır.

Nâbî, Dîvân'ında dualar önemli bir yer tutmaktadır. Eser içerisinde hem dünya hem ahiret hayatı için dualar mevcuttur. Şair, yukarıda da görüldüğü gibi dualarında sadece kendine değil topluma da yer vermektedir. Böyle olmasının nedeni de başkaları için edilen duaların faziletli sayılması ve Nâbî'nin yaşadığı çevreye kayıtsız kalamamasıdır.

3-Hac

İslâm dininin bazı şartlara bağlı olarak farz kılınmış ibadetlerinden biri olan hac ibadeti kısaca, inanların İslâmiyet'in kutsal şehri olarak bilinen Mekke'yi belli şartlar dairesinde ziyaret etmeleridir. Bu ziyaret akınına dünyanın çeşitli coğrafyalarından, farklı renklerden, kadınlı erkekli insan toplulukları katılır. Hac bir nevi dünya hayatında mahşeri yaşamaktır.

Hac vazifesini yerine getirmiş olan Nâbî, yaptığı bu uzun hac yolculuğunu Tuhfetü'l-Haremeyn isimli eserinde ele almıştır. Nâbî'nin hac yolculuğuyla alakalı "Sakin terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dır bu" diye başlayan gazeli en meşhur gazellerinden biridir. İncelemiş olduğumuz Dîvân'ında da hac ibadeti ile ilgili önemli beyitleri bulunmaktadır. Şair'in hac ibadetiyle ilgili olan bir beyiti şöyledir:

Miyâne bağlayup ihrâm-ı şevki ey Nâbî
Ziyâret-i harem-i hâzret-i Emîr idelüm. (G.520,5)

Haccın diğer özelliklerinden bir de inananlar için rahmet ve bereket dolu bir ibadet olmasıdır. Bu nedenledir ki mü'minler hac vazifesini yerine getirirken Kâbe'de ve Arafat'ta Allah'tan af dileyip günahlarından arınmak istemektedirler. Bu duruma dikkat çekmek isteyen Nâbî eserinde şu beyiti kaleme almıştır:

Alalum gevher-i rahmet virelüm naqd-i günâh
Dili sûdâger-i bâzâr-ı Minâ eyleyelüm (G.538,6)

Hac ibadeti esnasında maddiyattan ayrılarak manevi duyguları ve samimiyetleri artan mü'minlerin ettikleri duaların da kabul olma ihtimali yükselmektedir. Bu yüzden mü'minler hac vazifelerini yerine getirirken her fırsatta, hem kendi günahlarının hem de bu vazifeden geri kalan mü'minlerin günahlarının affı için Allah'a yalvarmaktadır.

Hac için Mekke'ye giden Müslümanlar, hac ibadetinin içinde olmasa da Hz. Muhammed'in Medine'deki kabrini ziyaret etmektedirler. Bu durum ziyaretçilerin manevi yoğunluğunu ve hac ibadetiindeki samimiyetlerini daha da artırmaktadır. Şair de bir beyitinde Hz.Peygamber'in kabrini, diğer bir isimle ravzasını ziyarete değinmektedir. Bu ziyarette salat ve selam edilerek Hz.Peygamber'den

şefaati dilenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Peygamber'in şefaati ise kulun günahlarının Allah tarafından afv edilmesine yardımcı olur.

Virelüm ravza-i pâkine şalat ile selâm
‘İllet-i cürme şefâ‘ atla devâ eyleyelüm (G.538,8)

Nâbî'nin Dîvân'ındaki beyitlere göre hac, kulun Allah'a kendini affettirmesi için önemli bir ibadettir. Nâbî'nin hac ibadetine verdiği önem, bu ibadet için özel olarak yazmış olduğu "Tuhfet'ül Haremeyn" adlı eserinden de anlaşılmaktadır.

4-Tevbe

Tevbe, kulun işlediği günahlar için Allah'tan af dilemesidir. Kuran-ı Kerim'de birçok ayette tevbeden bahsedilmiştir. Kul taşıdığı nefis dolayısıyla günah işlemeye meyillidir. Günah kul için cennete girmeye ve Cemâllullah'ı¹⁰ görmeye engeldir. Günahlardan kurtulmak için rahmet ve mağfiret kapısının açılması gerekmektedir ve bu kapının açılması ancak Allah'ın iradesine bağlıdır. Bu yüzden insanın günahlarından kurtulması için tevbe etmesi şarttır. Kullarının iyiliğini isteyen ve her durumda iyiliği emreden Allah, kullarına sürekli olarak tevbe etmelerini emretmektedir. Aşağıdaki ayetler Kur'an-ı Kerim'in tevbe ile ilgili bazı ayetleridir.

"Allah size(hükümlerini) açıklamak, size, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tövbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."¹¹

" Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra ona tövbe edin. Şüphesiz Rabbin çok merhametlidir, çok severdir."¹² ."Ancak tövbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lanetlenmekten) kurtulmuşlardır. Çünkü ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira ben tövbeleri çok kabul ederim, çok merhamet ederim."¹³

"Her kim de işlediği zulmünün arkasından tövbe edip durumunu düzeltirse kuşusuz, Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır,çok merhamet edendir."¹⁴

Nâbî'nin üzerinde çalışmış olduğumuz eserinde tevbe ibadeti ile ilgili birçok beyite rastlamak mümkündür. Bu beyitlerde Allah'ın affının sınırsız olduğundan bahsedilmiş, kul ne kadar günah işlerse işlesin tevbe

¹⁰ Allah'ın cemali.

¹¹ Nisa Suresi, 26.

¹² Hüd Suresi, 90.

¹³ Bakara Suresi, 160.

¹⁴ Mâide Suresi , 39.

kapısının sürekli açık olduğuna değinilmiştir. Nâbî bu durumdan şöyle bahsetmiştir:

Eltâf-ı bî-tenâhî bâr u kaçâra gelmez
Bağşâyış-i İlâhî hadd ü şümâra gelmez (G.295,1)

Nâbî ne kadar eyler iseñ ‘isyânı
Ğalibdir aña mağfiret-i Rabbâni
Makbûl ise Mısr-ı ‘afvde Nîl gibi
İt eyleyebildüğüñ kadar tuğyânı (R.204)

Her ibadettin olduğu gibi tevbenin de samimiyetle yapılması gerektiğini vurgulayan şairin bu tür tevbelerin kabul edilip kulun mükâfatlandırılacağını düşündüğü, şu beyit vasıtasıyla anlaşılmaktadır:

Lezzet-i mîve-i cennetden olur şîrîn-kâm
Suvaran eşk-i nedâmetle riyâz-ı ‘amelin (G.551,3)

Kul ne kadar günah işlerse işlesin, Hudâ’nın inayet ve kereminden umudunu kesmemelidir. Şüphesiz ki Allah Rahman ve Rahim’dir. Bu durum Kur’an-ı Kerim’de şöyle anlatılmaktadır. De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.¹⁵ Bu durumdan haberdâr olan Nâbî şöyle söylemektedir:

Sevâd-ı cürm ile feyz-i Hudâ’dan nâ-ümîd olma
Ziyâ-yı âftâbâ mâni‘ olmaz âhen-i revzen (G. 558,9)

Kesmem ümîdi rahmet-i Hağdan güñâh ile
Mağv eyledükçe tîre şebi nûr-i subğâh (G. 773,3)

Aşağıdaki beyitte Nâbî, Allah’ın yardımı olmadan kulun ahiret günü halinin harap olacağını, kendi şahsı üzerinden bizlere anlatmaktadır.

Hâlüm ħarâb ‘akibetü’l- emr Nâbiyâ
Olmazsa luğf ħazret-i Rabbü’l-enâm’dan (G.617,9)

Şaire göre, günah işlemek insanın yaratılışından gelen bir durumdur. İnsan nefsiyle mücadele içindedir. Bu mücadeleyi insan, nefisini terbiye etme derecesine göre az ya da çok kaybeder. Bu yüzden insan kaybettiği bu nefis mücadelesinden sonra tevbe etmelidir. Çünkü

¹⁵Zümer Suresi , 53.

Allah'ın mağfireti sonsuzdur; Nabi'nin deyişle "hadd ü şümâra gelmez."¹⁶ Nâbî'nin şu matlası tevbeye bakış açısını özetler niteliktedir:

Düşmesün gâhi elündeñ sâkiyâ câm u sebû
Saña olduysa nümâyân sırr-ı "Levlem Teznebu"¹⁷ (Mt,43)

5-Tevekkül

" Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."¹⁸

"Kim Allah'a tevekkül ederse o kendisine yeter."¹⁹

Sözlükte²⁰ "iş Allah'a bırakıp kadere razı olma" anlamına gelen tevekkül, kulun Allah'a olan güvenini göstermesine yardımcı olarak imanını artırır. "Eğer mü'minler iseniz yalnızca Allah'a tevekkül edin."²¹ Bu nedenle tevekkül Allah ile kul arasındaki bağı kuvvetlendirir; kula dünya hayatında karşılaştığı zorluklar karşısında dayanma gücü verir. Allah'a güvenen kul, maddi varlıklara gereğinden fazla kıymet vermez ve bu nedenle dünyaya gelişinin asıl gayesinden uzaklaşmaz. Nâbî Dîvânı'nda tevekkül kavramını anlamamıza yardımcı olan beyitlerden biri şöyledir:

Nâbî tenezzül eylemez esbâb-ı hâhişe
Teslîm ile tevekkül ile ittihâd iden (G.575,9)

Dünya hayatının meşgaleleri insana asıl görevini unuttur ve hakikati görmek için verilmiş gözünü gaflete daldırır. İkbâl için hırs ve açgözlülük eşref-i mahlûkat olan insanı tam tersi bir niteliğe büründürür. İnsanı değerini kendi elleriyle düşürmesi, Hak katında hoş görülen bir hal değildir. Bu nedenle insan, dünya hayatı için gerekeni yapmalı ama hırsa ve dalalete kapılmamalıdır. Bu hassas dengenin kurulmasına tevekkül yardımcı olmaktadır. Şair Nâbî, Dîvân'ındaki bir rubâide bu duruma şöyle değinmiştir:

Nâbî sitem-i dehre taḥammül hoşdur
Esbâb-ı taḥammülle tecemmül hoşdur
Meydân-ı emelde ıztırâb itmekten

¹⁶ (G.295,1),Nâbî Dîvânı.

¹⁷ Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerinize, günah işleyip, peşinden tövbe eden kullar yaratırdı. (Bab-ı marifet-i rakateyn, Sahih-i Müslim)

¹⁸ Al-i İmran Suresi, 159.

¹⁹ Talâk Suresi, 3.

²⁰ Ferit Develioğlu (1997). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, s.1101.

²¹ Mâide Suresi, 23.

Dükkân-ı ka' nâ'atde tevekkül hoşdur. (R.29)

Nâbî'nin görüşüne göre arif olan kişi, dünya hayatının koşturmacasından ve hesaplarından uzak durmalıdır. Çünkü bunlar, insanı manevi âlemden uzaklaştırarak insanın içini karartmaktadır. İnsan nefsinin istekleriyle sabırla mücadele etmelidir. Bu mücadelede en önemli silahlardan biri de tevekküldür. Şairin aşağıdaki beyitleri bu duruma örnek teşkil etmektedir.

‘ Arife ‘ aybdur âlâyiş-i çirk-i esbâb
Legen-i sînede sâbun-ı tevekkül var iken (G.548,4)

Çekmez endîşe-î târâc-ı keder sükkânı
Kal’a-i şabrda bârû-yı taḥammül var iken(G.548,5)

6-Zikir

Zikir, kulun Allah'ın isim ve sıfatlarını hem dil hem de kalp ile anmasıdır. Bu anış, bazen açıktan bazen de gizliden yapılmaktadır. Açıktan yapılan zikre cehrî zikir, gizliden yapılan zikre de hafî zikir denilmektedir. Bu iki zikir şekli çeşitli tarikatlar tarafından benimsenmiştir. Hafî zikri benimseyenlerin tariki Hz. Ebubekir'e kadar varmaktadır."Zira Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye göç sırasında, Hz. Ebubekir'e üç defa gizli kalbî zikri telkin ve tavsiye etmiştir."²²

İslam tarihi boyunca kalplerini Allah aşkı ile doldurup nefislerinin emrettikleri haramlardan ve kötülüklerden uzak durmaya çalışan tarikat ve cemiyetler zikre oldukça önem vermiş ve farklı farklı şekillerde zikirler düzenlemişlerdir. Örnek olarak Mevlevîlerin zikirleri müzikle ve semâ ile yapılırken kimi tarikatlarda ise mum ışığında ve halka şeklinde yapılmaktadır. Bazı tarikatlarda ise zikir yapılması gereken ödevler arasındadır. Örneğin Nakşibendilik'te, tarikata katılmak isteyenlere şeyhler tarafından beş bin zikir şart koşulmaktadır.²³

Nâbî, zikir konusunu üzerinde çalıştığımız eserinde işleyerek zikrin önemine vurgu yapmıştır. Şairin zikir konusundaki görüşleri şöyledir:

Tesbîh ü zikri ekşer eşerden olur ba'îd
Zikrin fedâ-yı subḥa-i mercân idenlerüñ (G.429,4)

²² Hayrani Altuntaş (1986). *Tasavvuf Tarihi*, Akçağ Yayınları, s. 138.

²³ İsmet Zeki Eyüboğlu (1990). *Bütün Yönleriyle Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları s.252.

Nâbî bu beyitte sabah vaktinde uykusunu zikre feda edenlerin dünyanın kesretinden uzak olacağını dile getirmiştir. Kesretten uzaklaşmanın vahdete yaklaşacağını kastetmiştir.

Nâbî'nin zikir ile ilgili diğer bir beyiti de şöyledir:

İkrâra gelû-gîrlik it güm-şûdegânı

İt nâm-ı Hâk'ı nakş-ı cebîn pâre-i nân ol (G.494,2)

Nâbî'nin, Dîvân'ında Allah'ın "Hak, İlahî, Hudâ" gibi isimlerini sürekli olarak yâd etmesi de başlı başına bir zikir örneğidir. Nâbî Dîvân'ın da Allah'ın isimleri ve sıfatları önemli yer tutmaktadır. Eserinde çok fazla yerde Allah'tan yardım dilediği görülen Nâbî, bu zikirlerle Allah'a yakınlaşmaya çalışmıştır.

7-İbadet Olarak Güzel Ahlâk

En başta örnek verdiğimiz ibadet tanımına göre, Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik gerçekleştirilen her olumlu davranış ibadet sayılmaktadır ve güzel ahlâk sahibi olma da bunlardan biridir. İslâm dini her fırsatta insanlara güzel ahlâk üzerine davranmayı tavsiye etmiştir ve çeşitli kaynaklar vasıtasıyla mü'minlere seslenmiştir. Bu hususta Hz.Peygamber'in "Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."²⁴ hâdis-i şerifi uygun örneklerden biridir.

Nâbî, dini konularda hassasiyet sahibi bir şair olarak Dîvân'ında güzel ahlâkla alakalı birçok konu işlemiştir. Bu konularla alakalı yazdığı beyitlerinde ise inananlara güzel ahlâk sahibi olmaları için seslenmiş ve bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyeleri bazen kendi nefsi üzerinden bazen de "biz" zamiri ile toplumu kastederek insanlara aktarmıştır. Bahsettiğimiz beyitler şöyledir:

Lâ'übâlilik ile gerçi ki meşhûruz biz

Çâre ne ki terk-i riyâ itmege me'mûruz biz (G.316,1)

Dağl eyleme hiç kimsenüñ ahvâline Nâbî

Hallakuñ esrâr-ı kazâsın ne bilürsin (G.566,8)

Görüldüğü üzere şair hem topluma hem de kendi nefesine seslenmektedir. Bu durum Nabi'nin yaşadığı çevreye kayıtsız kalmadığının da bir göstergesidir.

²⁴ Beyhaki (2003). *Essünen'ül-Kübra*, Beyrut: Dar'ul kütübi'l ilmiye, c.10, s.323.

Nâbî, sadrazamlığa gelişi sırasında evini ve aylığını elinden alan²⁵ Çorlulu Ali Paşa'ya seslendiği meşhur gazelinde, gururlanmanın ne kadar tehlikeli bir davranış olduğunu şöyle anlatmıştır:

Çok da mağrur olma kim meyhâne-i ikbâlde
Biz hezârân mest-i mağruruñ humârın görmüşüz (G.319,2)

Emânete iyi davranma, İslâm'da uyulması gereken önemli hususlardan biridir. Şairin örnek beyitte emanetten kastı ne olursa olsun "anunçün yapılma mahzeniyüz" ifadesi bu husustaki hassasiyetini göstermektedir. Zira Müslümanın tüm kâinatın güvenini kazanması gerekmektedir. Güvenilirliğin en büyük emarelerinden biri olan emanete sadık olma konusuna şair şöyle değinmiştir:

Emânete nice kaçd-ı hıyanet eyleyelüm
Cenâb-ı Haqqun añunçün yapılma mahzeniyüz (G.311,4)

Nâbî şiirinde "edep" kavramı çok fazla önem arz etmektedir. Edep kavramına değindiği birçok beyiti vardır. Bunlardan birinde edepsizliği bırakmayı kendi aklına emretmiştir. Beyit şöyledir:

Terk-i terk-i edeb it olma mu' arız ey ' akl
Hikmet üzre çevirür da'ire-i îcâdın (G.580,5)

8-İbadet'te İhlâs

İhlâs'ın sözlükteki kelime manası " hâlis, temiz, doğru sevgi. 2.gönülden gelen dostluk, samimiyet, doğruluk, bağlılık. "²⁶ demektir. İbadette ihlâs ise kulun yüce makama karşı olan dürüstlüğünü ifade eder. Kul yaptığı ibadetti sadece Allah rızasını gözeterek yaparsa, ihlâslı bir ibadet yapmış olur. Kul yaptığı ibadette samimi olmakla mükelleftir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla alakalı Mâun suresi mevcuttur. Sure'nin 4,5 ve 6. ayetinin meâli şöyledir: "Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar." Bu mevzuya Dîvân Edebiyatı'mızda "zâhid" kavramı üzerinden çokça değinilmiştir. "Zâhid" kavramı gerçek manasının aksine Klasik Edebiyat şairleri tarafından yaptığı ibadette ihlâslı olmayanlar, gösteriş yapanlar için kullanılmaktadır. Bu konuyu işleyen şairlerden biri de Nâbî'dir. Bir beyitinde "zâhid"e şöyle seslenmiştir:

İhlaşun olmayınca hudâvend-i ' âleme
Ey zâhid-i gâbî ne oğursun namâzda (G.695,3)

²⁵ Ali Fuat Bilkan (1997).*Nâbî Divânı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. XVI.

²⁶ Ferit Develioğlu (1997). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, s.416.

Burada şair Nâbî, “zâhid” kavramı üzerinden ibadetteki samimiyete değinmektedir. Şair bu sözüyle, kulun yaptığı ibadette samimi olmaması durumunda, yaptığı ibadetin Allah katında bir ehemmiyetinin olmadığına dikkat çekmiştir ve “gâbî” kelimesi de riyakârlık edenlere yakıştırmış olduğu bir sıfattır.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Nâbî Dîvân’ındaki ibadet kavramına ve Nâbî’nin ibadete bakışı üzerinde durduk. Nâbî’ye göre ibadetin insana hem dünya hayatında hem de ahiret hayatında önemli faydaları vardır. Bu faydalar, ibadetin hem ferdi hem de toplumu düzeltmesi ve ferdin ahiret hayatında mutluluğa ulaşmasına vesile olmasıdır.

Nâbî’nin şiirlerinde üzerinde durduğu ibadet kavramlarından çıkardığımız sonuç şöyledir: İbadet, kulu Allah’a yaklaştıran, kula daima Allah’ı hatırlatan ve bu işlevi dolayısıyla insanın “insan-ı kâmil” mertebesine ulaşmasını sağlayan en önemli vasıtaldandır. İbadet bu vazifesini nefsi dizginleyerek yerine getirir. Nefis insana arzularının peşinde gitmesini emrederek insanı manevi boyuttan uzaklaştırır maddi boyuta hapseder. Bu nedenle de Allah’ı hatırlamasını engeller. İnsanın, nefsin arzularına kapılmadan doğru yolda ilerlemesi için nefsini ibadetle terbiye etmesi gerekir. Nefsin terbiye eden insan çevresindeki insanlara zarar vermekten kaçınır ve böyle insanların toplumda çoğalması da cemiyet hayatının daha güvenli ve huzurlu olmasını sağlar.

Fertler toplumu oluşturan en alt birimdir ve fertlerin kendi hayatlarında ibadete önem vermemeleri, toplumda da ibadetin öneminin azalmasına sebebiyet verir. İbadetin toplum hayatında geriye itilmesi, toplumda ahlak seviyesinin düşmesine ve bu nedenle de toplumda fitnenin yayılmasına neden olur. Nâbî’nin yaşamış olduğu 17.yüzyılın, Osmanlı toplumunda çözülmelerin hissedildiği, iyi yetişmemiş devlet adamlarının yönetimde söz sahibi olmasıyla rüşvet, adam kayırma, kanunsuz faaliyette bulunma ve bunlar gibi toplum hayatını zedeleyecek olayların zuhur etmeye başladığı bir zaman dilimi olduğu, birçok tarihçimiz tarafında dile getirilmektedir. Bu olaylara yakından şahit olan Nâbî, Dîvân’ında ibadet kavramlarına hem şahsı üzerinde hem de umûm üzerinden yer vermiş ve ibadetin terk edilmesinin doğurduğu sonuçlara değinmiştir. Aşağıdaki beyitler ise bu yoruma uygun düşmektedir:

Halk açmadadır bir birine pençe-i târâc
Ahkâm-ı Hudâ ma' nî-i Kur'ân unutulmuş(G.345,8)

Nâbî kimi görsem yürüdür hükmini nefsün
Haqq' uñ bize gönderdiği fermân unutulmuş.(G.345,9)

Nâbî'ye göre insan ne kadar ibadet ederse etsin, yaptığı ibadetler, işlemiş olduğu günahlarına kefaret olmaz. İnsanın ahiret hayatında mutluluğa ermesi için Allah'ın affına ihtiyacı vardır. Bu durum Nâbî Dîvân'ında bir rubâî ile şöyle ifade edilir:

Nâbî nice olur netîce-i ahvâlüm
Bu fikr ile pâ-mâl-i kederdür bâlüm
Evkâtımı cümle şarf-ı a' mâl itsem
Giçmez yine hadd-i kılleti a' mâlüm.(R.144)

KAYNAKÇA

- BİLKAN, Ali Fuat (1997), *Nâbî Dîvânı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
YEĞİN, Abdullah (1992). *İslami-İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lûgat*, İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları.
MENĞİ, Mine(1991). *Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nabi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.2.
YORULMAZ, Hüseyin (1998). *Urfalı Nâbî*, İstanbul: Şule Yayınları.
İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Diyanet Vakfı Neşriyat Pazarlama Ticaret Sağlık ve Turizm A.Ş., İstanbul,1999,Cilt 19.
Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meâli, 2012.
ALTUNTAŞ, Hayrani (1986).*Tasavvuf Tarihi*, Akçağ Yayınları.
EYUBOĞLU, İsmet Zeki (1990). *Bütün Yönleriyle Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları..
Sahih-i Müslim, Bab-ı Marifet-i Rakateyn.
BEYHAKİ (2003), *Essünen'ül-Kübra*, Beyrut: Dar'ul kütübi'l ilmiye, C.10.
DEVELİOĞLU, Ferit (1997). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.